

NÉP ÉS NYELV

I. ÉVF.

9. SZÁM

1941. SZEPTEMBER

Kodolányi János olyant mond, ami nincs.

Nem loptam én életemben,
Csak egy csikót Debrecenben ...

Igy danol az állatállományhoz ragaszkodó ifjú.

A mélymagyarságú Kodolányiról jut ez a nóta eszembe, még pedig nem egyébert, hanem azért, mert ő is azzal menti vétkes szófejtő vétkét, hogy csak egyetlenegyszer követte el — mégis ráverem a vasat. Így mentegetőzik (Magyar Élet VI. évf. 4. sz. 4. l.): „...nincsenek is nyelvtudományi munkáim... (Mindössze egy nyelvtudományi cikket írtam.)”

Hát — kontárkodott bíz ő egyszer az *Ormánság* és *ormány* szóról Matolcsy Mátyás lapjában, a Magyar Életben (III:2:12 l.) — ez egy. Írt egyszer az *Ormánság* szóról a pálczi Horváthoknak aligha tetsző Magyar Nyelvőrben két számban is (1938. szept.—okt.) — ez is egy. Egy meg egy hát csak egy volna — nem Maróti szerént.

Kodolányinak az az állítása is, hogy én az *ormány* szóról folytatólagos cikkeket írtam, még pedig magam kiadású folyóiratban (l. M. Él. VI:4:6) — ez megint nem igaz. Csak azért szopta-é ezt Kodolányi a kisújjából, hogy hazugságban ne maradják ezzel a cikk-címmel: *Kodolányi János olyant mond, ami nincs?*

Miért hogy mondton mond olyankor is olyant, mikor semmi haszna benne? Talán a gyönyörűségért? Hiszen még a tót pap is csudálkozott, hogy az emberek olyanban is vétkeznek, amiben sem hasznuk, sem gyönyörűségük: „Aki tulvaj, — aszongya — az lup. Aki lup, az tulvaj: de megvan a magad hasznod. A parázna, az paráználkodik; aki paráználkodik, az parázna: de megvan a magad gyönyörűséged. De aki káromkodja, annak — isten-teremtuccse — sem nem megvan az magad hasznod, sem nem megvan az magad gyönyörűséged.”

Hogy haszna volna Kodolányinak a valósággal ellenkező afféle állításokból, aminőket (nem is valamennyit) e cikksorozatban megbélyegeztem, nem hinném. Tehát csak gyönyörűséggel telhet bennük.

Gusztus köll hozzá.

Ahhoz meg két ember kell, hogy a hangoskodástól valaki megijedjen: egyik, aki ijeszt, másik, aki megijed. Azért mondom, mert Kodolányi ugyancsak ijesztget ám: „... akik... katedrákat profitálnak abból, amit fennen hirdetnek, az elközelgő végítélet villámlását és moráját hallják ki szavaimból.” (Magyar Élet VI.:8:11.). „A Süllyedő világ ordít és az Ormánység harsog.” (Uo. 10.)

Végítélet, villámlás, moraj, ordítás, harsogás — nem hiszem, hogy ezek a mennyországba hallanának: én hát csendes keresztényi elmével, csendes magyar szóval térek most rá az *Ormánység* szó eredetének fejtegetésére. Erről a hírhedtté vált földrajzi névről írt szófejtésem volt az, melyért engem Kodolányi — ő mondtaként — „korábban derekasán megrótt”. (Magyar Élet VI.:8:11.) Eléadom rövidebben újra, amit bővebben már tizenegy évvel ezelőtt megírtam, még pedig most tanításomban alkalmazkodom annak a „szellemi front”-nak nyelvtudományi mélykultúrájához, melyet „Kodolányi összetart”. (M. Élet VI.:8:13.) Nem is említem hát a vogul *ur*-t és *ur^{om}*-et, sem a finn *vuori*-t. Nem megyek Hämébe, megmaradok itt a Sárréten.

Élt ott, míg a Sárrét sár meg rét mivoltában élt, élt ott egy gyönyörűséges szép magyar szó: *ormágy*. Nem a romlott középosztály romlott köznyelvének romlott szava volt ez, hanem a szabad kereseti pályán működő, „katedrákat nem profitáló” pákászoké.

Mi volt az az *ormágy*?

Hogy a Kodolányi-féle falu-nemértők is megértsék, ideírom, amit arról szépen megírt Ballagi Aladár az „Oszták-Magyar Monarchiá”-ban.

„Kóton és Irászon vízenyős semlyékek és náderdők, síkvizek és puha pázsítú gorondok, ilványos rónák és libegő lápok sűrűn váltogatják egymást. Itt-ott száz holdakra menő élőföld, itteni szóval *ormágy*, emelkedik ki szigetként az ingoványból.” (Ballagi Aladár: Oszták-Magyar Monarchia, Magyarország II., 418).

Ugyanott (420) ezt olvashatjuk:

„A pákász nem túrja a földet, napszámba se jár, hanem a kész után nyúl, azaz pákászkodik, csónakon csáklázva a nádsikátorok között, egész addig az *ormágyig*, hol nád-kunyhóját fölütötte.” (Uo. 420).

Mármost a kóti ormágyról csáklázzunk el a szintén sárréti okányi határba, ott eljutunk a Pásztor-*Ormány*-ra. Nem sajtóhiba ez, nem is olyan, ami nincs, nem Kodolányi-féle ál finn adat (mint az *isäimme* nominativus), hanem Banner János-féle igaz magyar adat. Ő figyelmeztetett arra, hogy az okányi határ egy részét ma is így nevezik: Pásztor-*Ormány*, nem: *Ormágy*.

Nyilvánvaló ebből, hogy a pásztornak ez az „ormány”-a nem a bajusz-fölött-valója, hanem ugyanaz, mint a pákásznak az „ormágy”-a. Ha a sárréti pákász arra használta az „ormágy”-ot,

hogy ott üsse föl nádkunyhóját, akkor bizonyos, hogy a sárréti Pásztor-Ormány is annak az emléke, hogy a „sík vizek” és „libegő lápok” között a Pásztor-Ormány azért lett — *Ormány*, mert azon mint „ormány”-on rakta össze cserényét a pásztor. Az *ormány* az *ormágy* szó régibb alakja. Ezt az is bizonyítja, hogy más magyar szavak *ny*-éből is lett *gy*, különösen ha két olyan szótagjuk volt egymás mellett, melyekből az egyik *m*-mel, a másik *ny*-nyel kezdődött. Így lett — úgynevezett denasalisatióval — a *ménék*. > *ményék*-ből *mëgyék*, a régi *monoró*. > *monyoró*-ból *mogyoró* — így lett az *ormány*-ból *ormágy* is a Sárréten.

A Sárréten. A Dráva mentén azonban az *ormány*, a mocsarak közti hátság sziget, megmaradt *ormány*-nak (a *mënyék*-ből sem lett mindenütt *mëgyék*) s valamint a *sziget*-ről nevezték el a *Szigetség*-ét, úgy az *Ormányság*-ot elnevezték azokról az *ormány*-okról, melyek ott a vizek és mocsarak között letelepedésre alkalmasak voltak.

Győrffy a Szilaj Pásztorok szójegyzékében így határozta meg az *ormágy*-ot: „hosszúka földjét”. Hogy az ilyen ormágyokról avagy ormányokról való elnevezés csakugyan ráillett az egykori Ormányságra, azt megítélheted, ha elolvasod, miket jegyeztek föl József császár földmérő-tisztjei az ormánysági falukról (Kukkantsomünk a bécsi Hadi Levéltárbanne lévő mappákbélel!):

„*Bogdása*. Kis magaslaton fekszik, mocsarak környezik. — *Marócsa*. Itt a mocsár legtöbbszörire folyik. — *Sellye*. Kis homokdombon fekszik. Hidvég felé tisztás a határ, másfelé erdők, mocsarak. A helységtől balra mély, nádas mocsár, csak szárazságban járható. — *Iványi*. A mező végénél levő árok mély és partja mocsaras: csak hídon járható. — *Sztára*. A Drávától nem messze fekszik, erdővel és mocsárral van körülvéve. A falu alatt nagy, csaknem mindig járhatatlan mocsár. — *Kákics*. Mocsár veszi körül; az utak rosszak a sok mocsár miatt. — *Vertike*. Erdőséggel és mocsárral körülvett vidéken. A falunak előtte, mögötte mocsaras árok, nagy víz idején a falut egészen elönti. — *Oszeró*. Kis homokmagaslat lejtőjén. — *Kis-Csány, Nagy-Csány*. A helységtől balra itt is mély, nádas mocsár; csak szárazságban járható. — *Kemse*. A falunál és a környéken kis mocsarak, nyáron kiszáradnak. — *Zaláta*. Egy mocsaras árok egészen körülveszi. — *Besence*. Kis magaslaton fekszik. A mocsarak mellett többszörire száraz mező. — *Luzsok*. A falu alatt ezer lépésre a Drávica; Piskó mellett a folyóból szakad ki s tavasszal az egész vidéket elönti. — *Vaiszló*. Kis homokdombon, nagy erdőség és mocsár veszi körül. — *Páprád*. Kis magaslaton. — *Hirics*. A falu mögött és a Drávica fölött mező. A Drávica a mezőségen nagy mocsarat alkot. Elöl a falut nagyrészt mocsár és erdő veszi körül. — *Hidvég*. A falu kis homokdombok lejtőjén fek-

szik, előtte mocsaras mezők és nagy erdőség. Kevés mező a mocsarak mentén. A falu kis magaslaton fekszik. — *Piskó*. Elsősévszakban rosszak az útjai. — *Vejtí*. Három oldalról vízzel és mocsárral van körülveve. — *Aderjás*. Az utak a mocsarak miatt többnyire rosszak. — *Czún*. Nagy víz idején ebbe a faluba és a környékbeliekbe általában csak csónakon lehet járni.

Kodolányi az ellen, hogy a 'domborodás', 'földhát', 'hátas sziget' jelentésű régi magyar *ormány* szótól kapta nevét az Ormányság, Kodolányi ez ellen két fő argumentumot állít.

Egyik ellenvetése az, hogy a *-mány* képző csak ígéhez járulhat, nem pedig névszóhoz, pedig az *or* > *orr*: névszó. (Szégyen, hogy ennyit sem tud egy egyetemi tanár.)

Erre mindjárt azt mondom, szégyenkezve (nem magam miatt): *tokmány*.

Igenis, én a kasza-*tok*-ot tabajdi gyerekkorom óta *tokmány*-nak mondom (*-mány*-nyal én!), ezt a szót pedig nem „tekintélyét körülbástyázó” romlott tanártól tanultam, hanem az öreg Istvántól, aki a Csipkének, Rúzsának meg Zsömlének kaszálgatta a füvet, s engem kaszafenésre tanított. Igaz, hogy ő nem tudta, hogy a *tok* nem íge, hanem éppen olyan főnév, mint az *or* (> *orr*; régen az *or* azt is jelentette, hogy 'orom', 'hosszúkás domborulat'). Azt sem tudta bizony az öreg István, hogy tilalmas dolog a *-mány*-t hozzáragasztani a *tok*-hoz, mint afféle csiklándós főnévhez. Én is megvallom, hogy csak együgyű parasztemberek-től tanultam a népielvet, nem miniszterileg engedélyezett tankönyvekből, mint a *falvak*-os Kodolányi és a *-nők*-*nők*-ös pálóczy Horváth Lajos (nem kell összetéveszteni Ádámmal)..

Második ellenvetése Kodolányinak az, hogy nyelvújítási szó az *ormány*, gyártott szó, nem ősi, nem népi.

Nem-e? Nem ám, mert Kodolányi a tulajdon harsogásától nem hallja meg az ormánysági nép szavát. Hiszen nemcsak a szánkónak van *ormány*-a az Ormányságban, hanem még mindig *ormányos ház*-nak mondják a régi módon ormozott — másképp nem tudom mondani — „ormányos ház”-at. Hát azt hiszi Kodolányi, hogy a régi ormánysági nádazó a ház tetején Szily Nyelvújítás Szótárát tanulmányozta s abból adott nevet az *ormány*-os ház ormának? Nem tudja Kodolányi, hogy — megfordítva — sok népi szó jutott az irodalmi nyelvbe a nyelvújítás révén?

Kodolányi különben ilyen hangnemben kötött bele az *Ormányság*-ról való szófejtégetésembe, jobban mondva tanári állapotomba: „De hogy Mészöly Gedeon, a finnugor nyelvészlet egyetemi professzora, és Móricz Zsigmond, a híres magyar író, akit mint a magyar nyelv mesterét szokás” (hm, szokás!) „emlegetni, megfigyelkedezik a

magyar szótan legelemibb törvényéről, az megdöbrentő. Ezen a helyen is tiltakoznom kell ellene." (Magyar Élet III. évf. 2. sz., 1938 febr. 12.) (A szótan „legelemibb törvényé”-nek megsértése az az imént említett -mány képző szeszélyének nem respectálása, melyben énrajtam és Móricz Zsigán kívül a tabajdi öreg István is bűnös, no meg minden ormánysági parasztember.)

Kodolányinak ezeket a sorait azért idéztem, mert az ő „szellemi front”-jának tagjai, mint például Szíj Gábor és pálóczi Horváth Lajos, azt szeretnék, ha Kodolányit is megbecsülném annyira, mint Gyulai Pál az ellenfeleit (Magyar Út X:29:5 és Magyar Élet VI:7. sz. Pálóczi Horváth énvelem még nyelvészeti vitába is merészkedik, de Szíj Gábor már okosabb: azt mondja, hogy „tárgyi tekintetben nem próbál Kodolányi védelmére kelni.” Ne is!)

A jóakarátú embereknek pedig elmondom, mit hallottam a gyömrői grófok nevelőjéről az Ormányságnak igazán nagy fiától, Baksay Sándortól:

Lenéz egyszer a grófné az ablakból a kastély udvarára, hát látja ám, hogy a nevelő úr igen rugdossa a kis grófok kedvencét. Pedig az olyan jámbornak látszott.

Gyöngé szíve volt a grófnénak, leszólt hát:

— Tanár úr, miért rugdossa szegény párát?

— Ű kezdte — volt a válasz.

*

Ű kezdte — mondhatom én is.

De miért kezdte ki Kodolányi az én tanári működésemet?

Megtaláltam e kérdésre a feleletet Kodolányinak egyik neveléspolitikai értekezésében, címe: „A magyar intellektuális ifjúság”. (Századunk V. évf. 267—74. l. — szerkesztette a honpolgárságától azóta már megfosztott Vámbéry Rusztem.)

Kodolányi abban az értekezésében a magyar tanárság nevelő módszerének azokat az elemeit támadja (atyai és tanári tekintély), melyek az egész világon csak a kommunista muszkáknál nem elemei a nevelésnek.

Ezt írja Kodolányi: „A szellemi működések rendszeres és szervezett korlátozása fokozottan nehezedik rá a háború utáni nemzedék fejlődésére. Ezzel együtt jár az iskolák kispolgári szellemben való átszervezése; a tanári tekintély kíméletlen körülbástyázása, az ifjúság katonai nevelése, valamint a kispolgári morálnak a réginél következetesebb alkalmazása. Új lángra kaptak a család megerősítését célzó mozgalmak (válás megnehezítése, a polgári házasság eltörlésére irányuló törekvések, a modern divat elleni harc, a nő jogainak konfiskálása stb.), amelyek mind odalyukadnak ki, hogy az apa jogi és gazdasági helyzetét megerő-

sítsék, a nő függetlenségét a családba való visszaszorítással megakadályozzák s így a jövő generáció nevelésénél a rideg osztályuralmi szempontokat biztosítsák“ (id. m. 268—9). Sajnálkozik Kodolányi, hogy a kispolgári osztály „legjobban irtózik attól, hogy a történelem tanulságait levonja“ s ezért „jogi és gazdasági helyzeténél fogva egyeduralkodó az atya, aki mellett alárendelt szerepe van az anyának, mint gazdaságilag kitarzott és nem független egyénnek s a gyermekek teljesen alávetik magukat a polgári jog, valamint az atyától való gazdasági függés következtében a szülőknek.“ (Id. m. 267.) Azután meg „az atya szerepét átveszi a tanári kar. A feltétlen, kritikanélküli tekintélytisztelet most már arra tevődik át.“ (Id. m. 267.) „Az iskola és a család többszörös kíméletlen szűrőjén s rejtortáján átjutott intellektuális ifjúság végül automatikusan lép be osztálya szervezetébe.“ (Id. m. 268.)

(És ilyen embert eregetnek be, sőt hívogatnak be némelyek az „intellektuális ifjúság“ közé — „ich gratuliere Ihnen, meine Herren!“)

(Önnek is, pálóczi Horváth Lajos úr, „nemzetpolitikai“ védettjéhez!)

Imé, Kodolányi ifjúságnevelő programjába tartozik az ifjúságnak a mai atyai és tanári hatalom alól való fölszabadítása; e célt pedig úgy akarja elérni Kodolányi, hogy az afféle tanárról, mint Mészöly Gedeon, minél több olyant mond, ami nincs.

*

Tűrtem, ameddig tűrhettem, mint döngeti a palánkot körüllem. De már a dárda vállam hegyét érte.

Annyira türelmes csakugyan nem vagyok; mint a fülöpszálási vén bakter.

Elnehezedett már, nem járhatta gyalog a falut. Szerzett magának (a vak koldússal társuló sánta koldús példájára) egy „gazdaságilag kitarzott“-at, mint Kodolányi mondaná, s annak a hátára kapaszkodva fújta tülkén az éjszakai órákat. Egyszer is kezdené a nagyvendéglő sarkánál, hát a segítő társa elkezd ám úgy tenni, mint Kodolányi „Süllyedő világ“ c. műve, melyről őmaga állítja, hogy: „ordít“.

— No hát, fújjad te, ha te jobban tudod! — nyugodott bele a vén bakter, s elvette a maga szájától a tülköt.

Én ebben csakugyan nem követem a vén baktert. Még az utolsót

(elfújom a következő közleményben)

Mészöly Gedeon.